

Aldona Nawój-Śleszyński
Bogdan Nowak

Wspomnienie – Jan Szałański (1938-2023)

Dr hab. Jan Szałański Profesor Uniwersytetu Łódzkiego, Profesor Akademii Nauk Stosowanych Gospodarki Krajowej w Kutnie urodził się 7 maja 1938 r. w Rybnie. Studia magisterskie ukończył na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w 1962 r. Po ukończeniu studiów pełnił obowiązki psychologa w zakładzie poprawczym i schronisku dla nieletnich. Osobiste niezadowolenie z efektów pracy własnej oraz bardzo ostra krytyka systemu dyscyplinarno-izolacyjnego stosowanego w zakładach poprawczych, jakie uprawiał prof. dr hab. Jan Szałański, oraz groźba zwolnienia go z pracy jako absolwenta Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego skłoniła go do otworzenia przewodu doktorskiego. Sugestia otwarcia przewodu doktorskiego w państwowej uczelni pochodziła ze strony życzliwej wizytatorki Departamentu Spraw Nieletnich, chroniłaby go przed zwolnieniem z pracy. Tematyka rozprawy doktorskiej wynikała z już wcześniej podjętego i opracowanego projektu zreformowania systemu oddziaływań na zaburzone postawy wychowanków wobec samych siebie i ich osobowości. Dopracowany projekt koncepcji dysertacji doktorskiej złożył do Rady Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Łódzkiego z wnioskiem o otwarcie przewodu doktorskiego. Promotorem rozprawy doktorskiej pt. *Przekształcanie postawy wobec samego siebie w procesie resocjalizacji nieletnich przestępców* był prof. dr hab. Stanisław Gerstmann, recenzentami byli prof. dr hab. St. Jedlewski i doc. dr hab. T. Zaworski. Rozprawa doktorska odbyła się 6 maja 1971 r. przed Radą Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Łódzkiego. W tym samym roku otrzymał tytuł doktora nauk humanistycznych w zakresie psychologii. Po zakończeniu przewodu doktorskiego przez 12 lat zajmował się nauczaniem studentów medycyny i badaniami nad studiami medycznymi oraz kształceniem nauczycieli – pisze

w artykule pt. *Psychologia resocjalizacyjna na Uniwersytecie Łódzkim* („Resocjalizacja Polska” 2010, nr 1, s. 55). W tym samym okresie przygotował monografię pt. *Resocjalizacja w zakładzie poprawczym* (1978).

W 1983 r. podjął pracę na pół etatu na stanowisku adiunkta w Katedrze Psychologii na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego. W latach 1986-1990 w ramach Centralnego Programu Badań Podstawowych CPBP 08.3: Patologia Społeczna: Etiologia, Fenomenologia, Profilaktyka, Resocjalizacja zrealizował temat badawczy „Spostrzeżenie siebie i innych przez wychowawców zakładów resocjalizacyjnych”. Przeprowadzone badania miały na celu ocenę efektów wdrażanego autorskiego programu psychoterapeutyczno-wychowawczego ukierunkowanego na korekcję wadliwych postaw i zaburzonej osobowości wychowanków zakładów poprawczych oraz młodzieżowego ośrodka wychowawczego (uni.lodz.pl/o-uniwersytecie/codziennie-ul/odnowa-doktoratow-naukowych/dr-hab.-Jan-Szalanski – dostęp: 27.05.2023). Owocem tych badań była m.in. monografia pt. *Przeobrażenia w spostrzeganiu ludzi u wychowanków zakładów poprawczych i wychowawczych* (1993).

Rozprawa habilitacyjna pt. *Samoocena młodzieży niedostosowanej społecznie oraz jej niektóre uwarunkowania i korelaty osobowościowe* opublikowana została w 1989 r. przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. Na podstawie ogólnego dorobku naukowego oraz rozprawy habilitacyjnej i wyników kolokwium na Wydziale Nauk Społecznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w dniu 11 czerwca 1990 r. uzyskał stopień naukowy doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych. Uzyskanie przez prof. Jana Szałańskiego kolejnego stopnia naukowego otworzyło przed nim nowe perspektywy rozwoju naukowego oraz możliwość wzbogacenia nauki w zakresie postępowania resocjalizacyjnego wobec osób nieletnich, jak i dorosłych, które weszły w konflikt z prawem, w konsekwencji znalazły się w instytucjach izolacyjnych (w zakładzie poprawczym, zakładzie karnym).

W 1992 r. Profesor Jan Szaniawski podjął pracę na pełnym etacie na stanowisku profesora nadzwyczajnego w Zakładzie Psychologii Wychowawczej i Rozwojowej w Katedrze Psychologii, której kierownikiem był prof. dr hab. Andrzej Elias, pod którego kierunkiem rozpoczął się intensywny rozwój psychologii resocjalizacyjnej coraz szerzej obecnej w kształceniu studentów i w badaniach naukowych. W dniu 1 lipca 1994 r. powołano Zakład Psychologii Resocjalizacyjnej, jako jedyny w Polsce, a jego kierownikiem został dr hab. Jan Szaniawski, profesor Uniwersytetu

Łódzkiego. Zakład ten funkcjonował do 30 września 2010 r., pod Jego zatem kierunkiem przez 16 lat realizowany był bogaty program badawczy obejmujący obszary najszerzej uprawianej psychologii resocjalizacyjnej. Działalność naukowo-badawcza i dydaktyczna zakładu zaznaczyła się w wieloletniej realizacji programu badawczo-naukowego pt. *Uwarunkowania psychospołeczne i korelaty osobowościowe procesów wykołajenia społecznego i resocjalizacji* oraz uruchomienia ścieżki kształcenia studentów w zakresie szeroko rozumianej psychologii resocjalizacyjnej. Badania naukowe obejmowały następujące obszary. Po pierwsze badania dotyczyły antecedentów i rozmaitych korelatów osobowościowych procesu wykołajenia społecznego dzieci i młodzieży (w tym zakresie zrealizowano najwięcej badań). Drugie miejsce pod względem częstotliwości zajmowały badania nad psychologicznymi determinantami funkcjonowania personelu organów ścigania (policjantów, straży granicznej, sędziów, adwokatów, kuratorów sądowych i ławników). Trzecie miejsce zajęły badania wybranych aspektów funkcjonowania i adaptacji osób pozbawionych wolności w różnych fazach odbywania kary pozbawienia wolności oraz przeobrażeń osobowości personelu penitencjarnego podczas służby. „Badaniami objęto m.in. korelaty osobowościowe uczestnictwa w podkulturze więziennej i samouszkodzeń, cele życiowe nieletnich i dorosłych poddanych resocjalizacji, efektywność korektury obrazu własnej osoby i osobowości więźniów objętych systemem programowanego oddziaływania, funkcjonowanie psychologa penitencjarnego w percepcji własnej, więźniów i wychowawców” (J. Szałański, *Psychologia...*, s. 61). W latach 1994-2008 prace magisterskie przygotowane w Katedrze Psychologii i Instytucie Psychologii przez studentów psychologii i pedagogiki pod opieką Profesora stanowiły 150 pozycji, 23 dotyczyły więźniów i pracowników więzienia.

Jakkolwiek w ww. zakresie tylko 15,5% prac magisterskich było poświęcone problematyce więziennej to jednak waga tam zawartych badanych problemów, a nade wszystko osobisty kontakt Profesora ze Służbą Więzienną, pozostawiły trwałe ślady w reformowanym polskim więziennictwie po 1989 r. W 1996 r. Zakład Psychologii Resocjalizacyjnej w porozumieniu z Centralnym Zarządem Służby Więziennej zorganizował I Krajowe Sympozjum Penitencjarne, które odbyło się w dniach 25-27 września tegoż roku w Centralnym Ośrodku Szkolenia Służby Więziennej w Kaliszu. Rolę przewodniczącego komitetu organizacyjno-programowego sympozjum pełnił Profesor. Hasło, pod jakim odbywało się sympozjum,

brzmiało: „Wina – Kara – Nadzieja – Przemiana” było bardzo pojemne, obrady bowiem dotyczyły problematyki kadrowej, prawniczej, psychologicznej, pedagogicznej, socjologicznej, niekiedy filozoficznej i medycznej. Symposium to było bardzo ważnym wydarzeniem nie tylko w świecie nauki, lecz także bardzo przydatnym dla praktyki. Stało się nie tylko centrum wymiany myśli penitencjarnej, ale szansą na wypracowanie dalszych kroków w modernizacji polskiego więziennictwa, która rozpoczęła się po zmianach ustrojowych w kraju. Z wygłoszonych podczas obrad 56 referatów i doniesień z prowadzonych badań wynikało wiele wniosków i postulatów, które posłużyły unowocześnieniu polskiego więziennictwa, przybliżaniu go do standardów europejskich. Owocem symposium było wydanie w 1998 r., pod redakcją Profesora Jana Szałańskiego, monografii pt. „Wina – Kara – Nadzieja – Przemiana”. Publikacja i dziś jest bardzo cennym dziełem, jego lektura nadal może inspirować do reformowania i doskonalenia polskiego systemu penitencjarnego. W podsumowaniu symposium Profesor J. Szałański zaakcentował myśl prof. Krystyny Ostrowskiej, która twierdziła, że największą nadzieję na powodzenie reform systemu penitencjarnego stanowią ludzie oddani umysłem i sercem w sprawie odzyskania dla społeczeństwa powierzonym ich opiece sprawców przestępstw. Profesor J.M. Stanik zauważył, że podczas symposium eksponowano znaczące zainteresowanie badawcze kadrą penitencjarną, a „*marzy mu się, by strażnicy posiadali dusze pedagogów*” (Wina – Kara – Nadzieja – Przemiana, 1998 r., s. 509). W czasie obrad podjęto po raz pierwszy w historii polskiego więziennictwa problem wypalenia zawodowego funkcjonariuszy Służby Więziennej. W rozwijającym się syndromie wypalenia zawodowego pojawia się symptom określany depersonalizacją, który polega na traktowaniu innych osób w sposób przedmiotowy. Przedmiotowe traktowanie więźniów jest zaprzeczeniem reform penitencjarnych, które w istocie rzeczy polegają na przejściu od przedmiotowego do podmiotowego traktowania osób pozbawionych wolności. W drodze do nowoczesnego więziennictwa ważnym postulatem jest diagnozowanie tego zjawiska, zapobieganie mu oraz terapia. Wśród bardzo wielu postulatów zgłaszanych na symposium penitencjarnym pojawiły się wnioski modyfikacji polityki karania, tworzenie i wykorzystywanie alternatywnych środków reakcji karnej obok kary pozbawienia wolności mających na celu redukcję populacji więziennej, dzięki której zwiększyć się może możliwość uruchomienia w większym stopniu działań korekcyjnych.

Profesor swoje poglądy oraz wyniki badań empirycznych dotyczących więziennictwa prezentował na krajowych kongresach i sympozjach penitencjarnych oraz konferencjach poświęconych problematyce penitencjarnej, które były organizowane w Centralnym Ośrodku Szkolenia Służby Więziennej w Kaliszu, jak i w innych jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej i poza nimi. Współpracował z Centralnym Ośrodkiem Szkolenia Służby Więziennej w Kaliszu, prowadząc m.in. wykłady dla kadry penitencjarnej.

Jego kariera naukowa na Uniwersytecie Łódzkim rozpoczęła się na początku lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku stanowiskiem adiunkta w Katedrze Psychologii, następnie profesora nadzwyczajnego w latach 1992-2010, najpierw w Katedrze Psychologii, a od 1996 r. w Instytucie Psychologii na Wydziale Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Łódzkiego. W 1993 r. kierował Zakładem Psychologii Wychowawczej i Rozwojowej, w latach 1994-2010 był kierownikiem Zakładu Psychologii Resocjalizacyjnej. W latach 1999-2002 pełnił funkcję prodziekana do spraw studenckich na Wydziale Nauki o Wychowaniu Uniwersytetu Łódzkiego.

Profesor dr hab. Jan Szalański jest autorem lub współautorem ponad 100 artykułów i rozdziałów w monografiach zbiorowych, które były również publikowane w języku angielskim i niemieckim, autorem trzech monografii, redaktorem materiałów I Sympozjum Penitencjarnego. Jego reformatorska postawa owocowała powołaniem go w 1990 r. do komisji przy wiceministrze sprawiedliwości zajmującej się opracowaniem założeń reformy zakładów poprawczych. Był członkiem prezydium Zarządu Polskiego Towarzystwa Suicydalnego, członkiem Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego oraz członkiem Zarządu Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego w latach 1997-1999. Był biegłym sądowym Sądu Okręgowego w Łodzi w zakresie psychologii i psychologii dziecięcej.

Od 1 października 2000 r. rozpoczął pracę w Wyższej Szkole Gospodarki Krajowej w Kutnie (obecnie Akademia Nauk Stosowanych Gospodarki Krajowej). Pełnił funkcję Dziekana Wydziału Resocjalizacji i Studiów Edukacyjnych. W tej uczelni pracował do końca życia jako wykładowca. Dzięki zaangażowaniu Profesora Uczelnia mogła kształcić studentów na specjalnościach: resocjalizacja i profilaktyka społeczna, od 2004 r. na kierunku studiów – pedagogika specjalna (www.wsgk.com.pl/2023/04/30/zegnamy-profesora-jana-szalanskiego – dostęp: 30.05.2023).

Profesor dr hab. Jan Szałański stworzył program kształcenia dla specjalności psychologia resocjalizacyjna, dzięki czemu uznaje się go za twórcę łódzkiej szkoły psychologii i pedagogiki resocjalizacyjnej wypracowanej na Wydziale Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Łódzkiego (www.wnow.uni.lodz.pl/aktualnosc/prof-jan-szalanski – dostęp: 27.05.2023).

Za osiągnięcia naukowe i dydaktyczne otrzymał 10 nagród Rektora Uniwersytetu Łódzkiego. Został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi, Złotym Medalem za Długoletnią Służbę, Medalem Komisji Edukacji Narodowej, Odznaką Zasłużonego dla Miasta Łodzi.

Uroczystości pogrzebowe Profesora odbyły się 10 maja 2023 r. na Rzymskokatolickim Cmentarzu parafii p/w Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Łodzi.

Profesor pozostanie w pamięci polskich penitencjarystów, w tym w szczególności członków Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego, nie tylko jako prawy, życzliwy człowiek, zaangażowany psycholog, otwarty na interdyscyplinarną współpracę, lecz także jako krytyk niesprawnego systemu dyscyplinarno-izolacyjnego stosowanego w zakładach poprawczych oraz systemu represyjnego stosowanego w polskich więzieniach poszukującego przesłanek budowania nowoczesnego a zarazem skutecznego systemu reedukacji nieletnich w zakładach poprawczych i dorosłych w zakładach karnych.

W tekście wspomnienia wykorzystano następujące źródła:

- Jan Szałański, *Psychologia resocjalizacyjna na Uniwersytecie Łódzkim*, „Resocjalizacja Polska” 2010, nr 1; - Jan Szałański, *Psychologia resocjalizacyjna na Uniwersytecie Łódzkim*. Geneza i rozwój, osiągnięcia naukowe dydaktyka, likwidacja (niepublikowane); - Iwona Janicka, *Odnowienie doktoratów naukowych: Dr hab. Jan Szałański*, [uni.lodz.pl/o-uniwersytecie-ul/odnowa-doktoratow-naukowych-/dr-hab-jan-szalanski](http://o-uniwersytecie-ul/odnowa-doktoratow-naukowych-/dr-hab-jan-szalanski)
- Profesor Jan Szałański, wnow.uni.lodz.pl/aktualnosc/prof.-j-jan-szalanski
- Elżbieta Borowiecka, *Jubileusz 50-lecia tytułu doktora nauk humanistycznych Pana dr. hab. Jana Szałańskiego* (niepublikowane).